

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ТА ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

У статті аналізується національний інтерес та потреби людини як фундаментальні основи національного суверенітету. Автор робить висновок про те, що хоча їх існування і обумовлено особливостями соціально-економічного і політичного устрою суспільства, вони виступають в якості національних цінностей і направлені на збереження, створення або досягнення сприятливих умов для стабільного розвитку суверенної держави.

Ключові слова: нація, народ, суспільний інтерес, національний інтерес, національний суверенітет, роль держави, потреби людини, потреби громадянського суспільства.

Постановка проблеми та її актуальність. Визначення в міжнародних і національних документах національних інтересів, базових цінностей та потреб, їх реалізація є природним правом нації (народу) на гідне існування, важливою детермінантою національного відродження держави [1]. Вона, на думку багатьох вчених, набуває особливої гостроти в моменти, коли постає нагальна потреба задовольнити національні сподівання, максимально ефективно використати національні ресурси щодо захисту суверенітету, свободи дій, і безпеки людини.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Серед зарубіжних та вітчизняних науковців, що безпосередньо розробляли вчення про національні інтереси, цінності, потреби людини, громадянського суспільства, нації-держави, слід відзначити таких, як Ч. Берд, С. Браун, М. Каплан, У. Ліппман, Г. Моргентау, Дж. Розенау, П. Сібері, Р. Юхансон, О. Бодрук, В. Горбулін, А. Качинський, В. Ковальський, О. Корнійчук, Г. Костенко, А. Кузьменко, Ф. Медвідь, Б. Параконський, Є. Пронкін, Г. Ситник, Т. Запорожець, О. Гончаренко, В. Саламатов та ін. Ці та інші вчені вивели визнані в міжнародно-правовій думці тлумачення понять національний інтерес, цінності, які в свою чергу заклали фундаментальні засади, напрямки розвитку цілих держав, співдружностей, їх державних та громадських інституцій.

Метою даної статті є осмислення понять «національний інтерес», «потреби людини, громадянського суспільства» як фундаментальних засад національного суверенітету. Для досягнення цієї мети потрібно розкрити сутність понять «національний інтерес», «потреби людини, громадянського суспільства, нації (народу)».

Виклад основного матеріалу. Сам термін «національний інтерес», як стверджують науковці, був запозичений із західної політичної літератури, де він визначався як «державний інтерес». [15, с. 193]. Саме таке розуміння є переважачим в західних країнах, оскільки вони собою являють здебільшого мононаціональні держави (не стільки в етнічному аспекті, скільки в концептуально-соціальному). В західних суспільствах нація представляє собою єдність громадянського суспільства і держави, відтак національний інтерес виконує консолідуючу функцію і зменшує протиріччя між інтересами держави та громадянського суспільства.

Роблячи акценти на ролі інтересів у житті громадянського суспільства, Г. Гегель писав: «Дії людей впливають з їх потреб та пристрастей, інтересів, характерів та здібностей і притому таким чином, що спонукальними мотивами у цій драмі є лише саме ці потреби, пристрасті та інтереси» [2]. Вислів Г. Гегеля, на нашу думку, повною мірою стосується не тільки окремих особистостей, він має також сенс і для тих чи інших соціальних груп, націй та суверенних держав. Суб'єктивна складова будь-якої соціальної групи чи державного утворення, так само, як і на рівні особистості, проявляється у вигляді потреб, пристрастей, цінностей та інтересів.

Е. Кант відзначав інтерес як волю, почуття [3, с. 454]. При цьому філософи та соціологи підкреслюють розходження між потребами і інтересами. На відміну від потреб, які розглядаються ними як безпосереднє ставлення до предмета споживання, інтерес – це опосередковане ставлення до останнього. Предметний зміст інтересу – це не предмет потреби, а засіб його досягнення. Інтерес передбачає активне

ставлення суб'єкта до вибору оптимальних можливостей реалізації мети [4].

Інтереси виступають потребою в усвідомленні цілей діяльності і цим сприяють орієнтації особистості у світі. Вони виникають на основі потреб, але не зводяться до них. При поглибленні і ствердженні інтересів вони можуть стати стійкими потребами. Інтереси існують скрізь, де розгортається діяльність людини і де між людьми виникають будь-які відносини. Не є виключенням і сфера національних інтересів.

В науковий обіг категорія «національний інтерес» увійшла порівняно недавно, оскільки лише 1935 року була введена до Оксфордської енциклопедії соціальних наук і тим самим набуло право громадянства.

В «Малій енциклопедії етнодержавознавства» В. Кириченко стверджує, що «національні інтереси» – це «інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом» [10]. В даному контексті національні інтереси створюються всіма елементами політичної системи, є основою функціонування її складових.

«Енциклопедія етнокulturознавства» визначає «національний інтерес» як «реальну причину дій нації і держави, спрямованих на своє виживання, функціонування і розвиток», або як «сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії і тактиці в галузі національної безпеки» [11].

Але залишається невирішеним питання публічного усвідомлення понять «національні інтереси», «потреби людини, громадянського суспільства» та їх врахування у процесі визначення та реалізації державної політики як фундаментальних засад національного суверенітету.

Історія свідчить, що значні напрацювання в сфері осмислення національного інтересу має школа «політичного реалізму» (Г. Моргентау, С. Браун, З. Бжезинський, У. Ростон та інші), в якій інтерес розуміється насамперед як зовнішньополітичні пріоритети держави. У своїх дослідженнях вони спираються на концепцію інтересу, сформовану у поняттях сили (за основу були взяті політичні вчення Н. Макіавеллі та Т. Гоббса). Сам вислів «національний інтерес» набуває сенсу тільки у контексті взаємовідносин нації чи держави з іншими націями або державами. Тобто національні інтереси – це завжди продукт складних взаємозв'язків діючих суб'єктів міжнародних відносин [12, с. 466].

Представники школи «національних інтересів», що були широко представлені в 60-70-х р.р. ХХ століття, розглядали всю динаміку взаємин держав як наслідок зіткнення їхніх інтересів. Залежно від того, чи узгоджуються базові інтереси різних країн, чи вони вступають у суперечність одне з одним, вважають теоретики даної школи, реалізується той чи інший тип взаємодії між державами – від відкритого конфлікту або військових дій до дружніх, союзницьких відносин. При цьому найважливіше місце у формуванні та орієнтації «національних інтересів» на міжнародній арені сучасні політологи відводять поняттю сили, насамперед військової. Сама концепція «національних інтересів», на думку провідних теоретиків (Ч. Берд, С. Браун, М. Каплан, Р. Юхансон), корініться глибоко у природі західноєвропейської та американської політичної культури.

З точки зору реалістів аналітичне використання поняття «національні інтереси» підкреслює роль держави як втілення національних інтересів. Реалісти вважають, що внутрішньополітичні чинники не можуть розглядатися як національні інтереси, позаяк вказана група питань належить до сфери «суспільного інтересу», тобто інтересу, обумовленого різними сегментами громадянського суспільства.

Вище зазначене доводить нам, що формування національних інтересів – це складний, суперечливий та довготривалий процес, на який впливають геополітичні реалії, економічні, соціальні, етнічні, культурні та психологічні фактори, що переплаваються масовою свідомістю, коригуються певною системою цінностей та знаходять своє існування у концепції національних інтересів. Як відмічав Дж. Розенау: «Визначення національного інтересу ніколи не може бути нічим іншим, як системою розумових висновків, що виходять з аналітичної та ціннісної бази політики» [13].

Найбільш видатну роль у цьому складному процесі відіграв Пол Сібері, який у 1963 р. видав роботу під назвою «Влада, свобода та дипломатія», де зазначав: «Ми повинні уявляти національний інтерес як калейдоскопічний процес, за допомогою якого приховані сили американського суспільства через вищі органи влади держави виражають певні політичні та економічні прагнення у світовій політиці. Для того щоб розібратись у цьому процесі, ми маємо розуміти не тільки суть формальних процесів зовнішньополітичної діяльності держави, але й проникнути у суть самої нації» [14].

Становлення концепції національних інтересів України розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Акту проголошення незалежності

України від 24 серпня 1991 року, схваленого 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням.

Нею передбачалося здійснення Україною як суб'єктом міжнародного права безпосередніх зносин з іншими державами: укладання з ними договорів, обмін дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національно-державного інтересу держави «у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах». Україна, зазначається в Декларації, виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та в європейських структурах і «урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [16].

Автори роботи «Концепція національних інтересів України» визначають національний інтерес як «систему цінностей, що є феноменом суспільної свідомості, який ґрунтується на почутті належності до певного народу та відрізняється від системи індивідуальних цінностей» [17]. Вони слушно вважають, що національні інтереси, що відіграють у житті суспільства першорядну роль, спочатку виникають в емоційно-почуттєвій формі, і серед них слід виділити чотири найсуттєвіших почуття: національної гордості; національного добробуту; національної безпеки; національної перспективи.

На наш погляд, дослідження національних інтересів як базових складових суверенітету, вимагає від сучасних науковців відповіді на ряд питань:

1. Чи існують об'єктивно національні інтереси та яка їх природа?

2. Які національні інтереси належать до базових, фундаментальних, а які мають тимчасовий характер?

3. Чи можуть національні інтереси змінюватися, залежно від змін внутрішньої та зовнішньої ситуації?

4. Які механізми забезпечують захист національних інтересів?

У сучасній політологічній теорії під національними інтересами розуміється усвідомлення і відображення державних потреб, які відстою-

ються лідерами даної держави. Національні інтереси охоплюють весь спектр життєдіяльності нації як політичного суб'єкта. Національні інтереси – це визначальні потреби суспільства (держави), які співвідносяться з його (її) базовими цінностями і виявляються у загальноприйнятому ідеальному або нормативному комплексі цілей діяльності державних інституцій.

В чинному законодавстві України, зокрема Законі України «Про основи національної безпеки України» в ст. 1 під національними інтересами розуміються життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [18].

Погоджуємось з думкою професора А. Колодія, який стверджує, що національні інтереси є синтезом інтересів певної національної спільноти. Індивідуальні та групові інтереси зважуються, проходять витримку часом, узгоджуються та зводяться до загального, а потім і формуються національні інтереси. Саме це загальне А. Колодій розглядає як інтерес до самозбереження, до реалізації свого соціально-політичного і культурного потенціалу, форма якого властива саме цій нації (до реалізації національної ідеї). Серцевиною національних інтересів є збереження і зміцнення національного суверенітету, що означає «повновладдя нації, оволодіння нею всіма можливостями розпоряджатися власною долею» [19]. Тому національні інтереси не можуть зводитись лише до якихось соціально-економічних, культурних та інших потреб. Вони повинні виступати як синтез, а не механічна сума приватних і корпоративних інтересів.

Саме тому, ми можемо стверджувати про те, що в основі формування національних інтересів лежать потреби. Так, А. Маслоу стверджує, що потреби людини мають ієрархічну структуру з 5 рівнів. В основі цієї ієрархії знаходяться базові потреби, а на вершині більш високі індивідуальні запити. Коли потреби нижчого рівня задоволені хоча б частково, відбувається перехід до задоволення потреб іншого і не обов'язково наступного рівня ієрархії. Усе, що необхідно для підтримки життя – їжа, одяг, житло, – об'єднується в категорію фізіологічних потреб. На рівні національних інтересів цій потребі відповідає соціальне забезпечення, соціально-економічний захист населення, забезпечення базових, найнеобхідніших потреб. Перш, ніж людина зможе пересліду-

вати будь-які інші цілі, їй необхідно задовольнити ці основні потреби. В такому випадку запити вищих рівнів стають усе більш сильним мотиваційним чинником.

Коли людина має достатню кількість предметів першої необхідності, актуальності набуває потреба в безпеці. На національному рівні цій потребі відповідають інтереси військової, економічної, екологічної, промислової безпеки і правового захисту тощо.

Над потребою в безпеці розташовується бажання людей спілкуватися один з одним, приналежність до колективу. Ці соціальні потреби можуть бути для людини більш важливі, ніж фінансові потреби. Люди також мають потребу у визнанні і повазі, а також, відчутті цінності своєї особистості як невід'ємної частини суспільства. Можливість задоволення таких потреб може служити потужним мотивуючим чинником у діяльності. Цій потребі відповідає формування і розвиток громадянського суспільства.

Найвищий рівень А. Маслоу визначив потребу в саморозвитку і самоактуалізації. Це потреба найвищого порядку, і задовольнити її складніше усього. Цьому рівню потреб відповідають інтереси зовнішньополітичні, самовираження, самореалізації, досягнення впливу і полягають в реалізації своїх потенційних можливостей і стабільному зростанні як нації [20].

Висновки. Таким чином, у найзагальнішому вигляді під національними інтересами треба розуміти усвідомлені, офіційно виражені об'єктивні потреби нації (народу), що випливають з його національних цінностей і направлені на збереження, створення або досягнення сприятливих умов для його стабільного існування та стабільного розвитку. Вони обумовлені особливостями соціально-економічного і політичного устрою суспільства, рівнем його економічного розвитку, історично сталим місцем у міжнародному розподілі праці, специфікою географічного положення, національними і культурними традиціями.

Література

1. *Общая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.* // Международные акты о правах человека. – М., 1998. – 197 с.
2. *Гегель Г.* Философия истории / Г. Гегель. – М., 1990. – 20 с.
3. *Кант И.* Критика практического разума; Метафизика нравов / Кант Иммануил. – Изд. 3-е. стер. – СПб.: Наука, 2007. – 528 с.
4. *Черкасов Г. К.* Объективные и субъективные факторы детерминации человеческой деятельности

/ Г. К. Черкасов // Вестник Московского университета. – 1972. – № 4. – С. 19-27.

5. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 728 с.

6. *Философский словарь* / [под ред. И. Т. Фролова]. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2001. – 719 с.

7. *Новая философская энциклопедия: в 4 т.* / [руковод. проекта В. С. Степин, Г. Ю. Семигин]. – М.: Мысль, 2010. – Т. 2. – 2010. – 634 с.

8. *Социологический энциклопедический словарь* / [ред.-коорд. Г. В. Осипов]. – М.: Норма, 2000. – 482 с.

9. *Интерес* // Краткая философская энциклопедия. – М., 1994. – С. 183.

10. *Мала енциклопедія етнодержавознавства* / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

11. *Енциклопедія етнокультурознавства.* – К.: Друкарня Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, 2001. – 528 с.

12. *Гай-Нижник П., Чупрій Л.* Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Гілея. – 2014. – Вип. 84 (№ 5). – С. 465–471.

13. *Rosenau J.* National Interest / J. Rosenau // International Encyclopedia of the Social Sciences. – NY, 1968 – Vol. XI. – P. 37.

14. *Siberi P.* Power, Freedom and Diplomacy / P. Siberi. – NY, 1963. – P. 24.

15. *Веренчук В.* Суть, структура та ознаки національного інтересу / В. Веренчук // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 2004. – № 6. – С. 192-200.

16. *Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.* // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31.

17. *Шевченко В. О., Іващенко М. М.* Концепція національних інтересів України / В. О. Шевченко, Іващенко М. М. – К.: Слов'янський світ, 1996. – С. 5.

18. *Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

19. *Колодій А.* Нація як суб'єкт політики / А. Колодій. – Львів: Кальварія, 1997. – 22 с.

20. *Маслоу А. Г.* Мотивация и личность / Маслоу Абрахам Гарольд; [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.

Ю. В. Волошина

Национальные интересы, потребности человека, гражданского общества как основополагающие принципы национального суверенитета.

В статье рассматриваются понимание в современной юриспруденции категорий «национальный интерес», «потребности человека и гражданского общества», как фундаментальных принципов национального суверенитета и важный фактор, определяющий национальное возрождение государства. Проведенный анализ дал нам возможность уяснить, что формирование национальных интересов – это очень сложный, противоречивый и длительный процесс, на который, без сомнения, влияют геополитические реалии, экономические, социальные, этнические, культурные и психологические факторы, которые проходят через массовое сознание, корректируются определенной системой ценностей и обретают свою реальность в концепции национальных интересов. Как итог, можно сказать, что в самом общем виде национальный интерес это прошедшие через сознание, официально выраженные объективные потребности нации, источником которых являются его национальные ценности и направленные на сохранение или создание благоприятных условий для стабильного существования и развития.

Ключевые слова: нация, народ, общественный интерес, национальный интерес, национальный суверенитет, роль государства, потребности человека, потребности гражданского общества.

Y. Voloshyna

National interests and human needs of civil society as the fundamental principles of national sovereignty.

The article deals with an understanding of modern jurisprudence categories of «national interest», «human needs and civil society» as the fundamental principles of national sovereignty and important determinant of national revival state. The analiz we did in our article gave us an opportunity to see the sense of national interest through the different permanent factors, such as economical, social, ethnic and political precondition. The main attention we concentrate on cultural and psychological development of nation interest, as a part of national spiritual values.

In the final analysis we can propose the definition for the term “national interest”. In our opinion its proceed from the assumption that the main part of interest is material and cultural needs of the people, which manifest itself through spiritual value and direct attention at conservation and creation the favourable, necessary conditions for stable existence and development.

Key words: nation, people, social interest, national interest, national sovereignty, the role of the state, human needs, the needs or the civil society.